

УДК 37.041:377

Головкова М.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки і педагогічної майстерності

Мелітопольського державного педагогічного університету імені

Богдана Хмельницького, mig.i@mail.ru

Україна, Мелітополь

**РОЛЬ САМООСВІТИ В УДОСКОНАЛЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

У статті на основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що у сучасному суспільстві постійна самоосвіта все частіше стає умовою успіху в професійній діяльності особистості. Розкриваються поняття: «компетентність», «компетенції», «управлінська компетентність», «самоосвіта», «самоосвітня компетентність». Доведено, що професійна компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу значною мірою залежить від характеру та змісту системи самоосвіти.

Ключові слова: керівник загальноосвітнього навчального закладу, «компетентність», «компетенції», «управлінська компетентність», «самоосвіта», «самоосвітня компетентність».

Постановка проблеми. Проблеми освіти в Україні, з урахуванням загальних напрямів Болонського процесу, набувають сьогодні загальносоціального характеру, оскільки їх вирішення забезпечує розвиток активної особистості, здатної до самореалізації не тільки в професійній, а й будь - якій іншій діяльності. З часів Сократа активність психіки людини визначається девізом «Пізнай самого себе». Аристотель, розглядаючи активність психіки з практичного боку, вбачав її перетворюючу силу не тільки в знанні, але й у постійних вправах: «Усе те, чим ми володіємо від природи, ми отримуємо спочатку як можливість, а потім здійснюємо насправді» [1,с.78]. Розвиненість особистості, її професійна компетентність значною мірою залежать від характеру

й змісту системи самоосвіти. «В інформаційному суспільстві різко зростає питома вага й роль таких видів діяльності, як освіта й самоосвіта, оскільки стає очевидним, що саме вони забезпечують перетворення інформації на знання, які самі, у свою чергу, можуть призводити до їх розширення й оновлення, що має не лише індивідуально - теоретичні, але й соціально - практичні наслідки» [2,с.11].

Мета статті. На підставі аналізу відповідної літератури з окресленої проблеми розглянути науково - теоретичні підходи до змісту та структури самоосвіти для подальшого комплексного розуміння проблеми удосконалення професійної компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Розбудова національної системи освіти на основі компетентнісного підходу є одним з пріоритетних напрямів державної політики. Необхідність розвитку у керівників освітніх закладів професійних управлінських компетенцій обумовлена новими організаційними формами побудови освітніх установ, новими економічними аспектами діяльності освітніх установ; застосуванням законів і закономірностей менеджменту в управлінській діяльності освітніх установ; формуванням інформаційного середовища освітніх установ; встановленням взаємодії з іншими суб'єктами освіти. З іншого боку, якість освіти залежить від багатьох чинників, серед яких і якість організації роботи та управління навчальним закладом та його структурних підрозділів. Провідні науковці звертають увагу на те, що керівники загальноосвітніх навчальних закладів повинні мати високий рівень розвитку управлінської компетентності, досконало володіти основами управління, психології, економіки, менеджменту, бути лідером колективу.

Питанням компетентнісного підходу присвячені роботи таких авторів, як Н.Бібік, Н.Гришанова, О.Локшина, О.Овчарук, Р.Пастушенко, О.Пометун, О.Савченко, А.Хуторський та ін. Дослідження таких авторів, як О.Ануфрієва, Г.Єльнікова, І.Зимняя, В.Маслов, О.Мармаза, В.Семиченко та ін., присвячені визначенню та створенню моделей професійної компетентності спеціалістів, педагогів взагалі та керівників загальноосвітніх навчальних закладів зокрема.

Тлумачний словник надає наступні визначення понять «компетентності» та «компетенції». Компетентність (із латинської «competentia», означає коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід) - це проінформованість, обізнаність, авторитетність, набута в процесі навчання інтегрована здатність особистості, знання, досвід, цінності і ставлення, що можна цілісно реалізувати на практиці [6]. Поняття «компетенції» традиційно використовується в значенні «коло повноважень» суб'єкта. «Компетентність» же пов'язана з його інформованістю, авторитетністю, кваліфікацією, є здатністю успішно реалізувати індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. На думку О.Васічкиної, «компетентність - атрибут професіоналізму. Зазвичай, компетентність взаємопов'язана з професією, під якою розуміють певний вид трудової діяльності, занять, що потребує спеціальних теоретичних знань і практичних навичок» [3,с.29]. Н.Кузьміна вважає «компетентність суб'єктивним фактором продуктивної діяльності педагога» [8,с.105]. Аналізуючи роботи науковців можна зазначити, що управлінська компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу виступає як сукупність знань, умінь та здібностей необхідних для виконання посадових функцій, які відображають головні напрями змісту роботи педагогічного колективу та відповідні їм види і форми управлінської діяльності згідно з повноваженнями керівника.

Вчені констатують, що на рівень професійної діяльності керівника загальноосвітнього навчального закладу впливають, по - перше, його особистісні якості, по - друге, його теоретична та практична обізнаність у професійній галузі, по - третє, спроможність постійного професійного зростання, підвищення рівня професійної компетентності. Л.Троєльнікова, аналізуючи сучасний стан менеджменту професійної діяльності керівних кадрів, констатує, що концептуальна модель керівника має визначатися трьома взаємопов'язаними компонентами. Перший орієнтований на ефективний розвиток професіоналізму особистості, другий - на розвиток професіоналізму діяльності, третій - на розвиток професіоналізму самовдосконалення [12].

В «Українському педагогічному словнику» поняття «самоосвіта» трактується як «освіта, що набувається у процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі» [6,с.296]. У системі безперервної освіти самоосвіта виконує роль сполучної ланки між ступенями та стадіями організованого навчання, надаючи освітньому процесу цілісності. Самоосвіта - це безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення педагога, який здійснюється індивідуально або колективно. Особистість, яка свідомо долучається до нього, має вміння: оцінювати свої можливості, якості, обирати своє місце в житті, суспільстві, усвідомлювати свої інтереси, знаходити джерело пізнання та відповідні до своїх можливостей форми самоосвіти, планувати власну діяльність, реалізовувати особисті можливості. У наукових працях термін «самоосвіта» характеризується як постійна діяльність учителя, спрямована на розширення й поглиблення знань і вмінь, підвищення рівня предметної підготовки, постійне вдосконалення своєї професійної діяльності з акцентом на її соціалізацію. За твердженням В.Пікельної, сьогодні треба повернутися від виконавчої дисципліни до дисципліни самостійного творчого мислення [9,с.42]. Як вважає К.Ушинський, «учитель живе до тих пір, поки він учиться, коли він перестає учитися, у ньому вмирає вчитель». Прагнення до знань, психологічна готовність керівника до об'єктивної потреби навчатись протягом своєї педагогічної кар'єри є безперечним гарантом його професійного становлення. Самоосвіта визнається одним із найефективніших шляхів розвитку професійної компетентності, який зумовлює наступність, послідовність післядипломної освіти педагога. Самоосвіта є об'єктивною потребою, яка мотивується такими чинниками: щоденна робота з інформацією; творча атмосфера; конкуренція; зміни в суспільстві; громадська, суспільна думка. Вчені звертають увагу на те, що самоосвіта керівника загальноосвітнього навчального закладу – це провідна форма вдосконалення його професійної компетентності. Основними напрямками організації самоосвіти керівника загальноосвітнього навчального закладу задля

постійного професійного зростання (за Т.Волобуєвою) можуть бути: визначення чітких особистісних цінностей та світоглядних установок; усвідомлення особистістю змісту управлінської праці; удосконалення навичок вирішення проблем; підвищення своєї інформаційної культури; розвиток навичок впливу на людей; розвиток здатності управляти собою; розвиток свого творчого потенціалу; самостійне забезпечення своєї самоосвіти [4,с.25]. Систему самоосвіти керівника вчені розглядають як сукупність наступних складових: самооцінка - вміння оцінювати свої можливості; самооблік - вміння брати до уваги наявність своїх якостей; самовизначення - вміння вибрати своє місце в житті, суспільстві, вміння усвідомлювати свої інтереси; самоорганізація - вміння знайти джерело пізнання й адекватності своїм можливостям форми самоосвіти, планувати, організувати робоче місце та діяльність; самореалізація - реалізація особистістю своїх можливостей; самокритичність - вміння критично оцінювати переваги та недоліки власної роботи; саморозвиток - результат самоосвіти. Зрозуміло, що методика та техніка самоосвіти безпосередньо пов'язані з рівнем сформованості в керівника системи основних педагогічних умінь: вивчати необхідну літературу та передовий педагогічний досвід; виокремлювати з літератури, що вивчається, та передового педагогічного досвіду основні актуальні положення, факти, явища, що піднімають управлінський, теоретичний та методичний рівень; систематизувати та робити узагальнення; впроваджувати досягнення психолого-педагогічної науки та шкільної практики у власний досвід. Основними завданнями самоосвітньої діяльності керівника навчального закладу є: вдосконалення теоретичних знань, професійної компетентності; оволодіння новими формами, прийомами керівництва навчальним закладом; вивчення та впровадження в практику перспективного педагогічного досвіду, новітніх досягнень педагогіки та психології, нових педагогічних технологій; розвиток особистісних здібностей, професійних компетентностей. Основним змістом самоосвіти є оновлення і вдосконалення знань, що є у спеціаліста, його умінь і навичок з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності. У сучасному

суспільстві постійна самоосвіта все частіше стає умовою успіху в професійній діяльності особистості. Отже, сучасний керівник має бути готовим до змін, що відбуваються в системі освіти, здатним сміливо приймати педагогічні рішення, виявляти ініціативу, творчість. Це пов'язано, насамперед, із проблемами саморозвитку особистості та творчою самореалізацією педагога, новими концептуальними підходами до реформування загальної середньої освіти. Інноваційні процеси, які відбуваються в сучасному загальноосвітньому навчальному закладі, докорінно змінюють вимоги до підвищення компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу, а проблема зростання майстерності керівника набуває нового значення. У зв'язку з цим на одне з перших місць у діяльності керівника навчального закладу виходить цілеспрямоване управління процесом підвищення компетентності кожного вчителя і всього педагогічного колективу, бо саме високий фаховий рівень педагогів є однією з найважливіших умов забезпечення ефективного функціонування освітнього закладу.

У контексті загальноєвропейської інтеграції України, впровадження європейських норм і стандартів в освіту актуальності набуває розвиток саме самоосвітньої компетентності особистості. Теоретичний аналіз різних підходів до розуміння сутності самоосвітньої компетентності дає можливість дійти висновку, що самоосвітня компетентність є інтегрованим багатокomпонентним особистісним утворенням, яке відображає єдність теоретичної й практичної готовності та здатності до ефективного планування, здійснення самоосвітньої діяльності, самоаналізу та самоконтролю з використанням новітніх форм й опорою на навчально-інформаційні ресурси з метою неперервного самовдосконалення щодо реалізації особистісних, соціальних та професійних функцій. Самоосвітня компетентність є одним із проявів і показником соціальної та професійної зрілості керівника загальноосвітнього навчального закладу і має особливе значення в умовах переходу до інформаційного суспільства. Сутність самоосвітньої компетентності полягає в засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом

цілеспрямованої, системної самоосвітньої роботи, спрямованої на саморозвиток та самовдосконалення особистості, задоволення власних інтересів і об'єктивних потреб освітнього закладу. Самоосвітня компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу, на думку О. Чеботарьової, це передусім цілеспрямованість, відповідальність, підприємливість, наполегливість, ініціативність, креативність, воля, активність мислення, розумова самостійність, самоорганізація, здатність до рефлексії [13,с.8].

Професійне самовдосконалення керівника загальноосвітнього навчального закладу здійснюється завдяки цілеспрямованій самоосвітній діяльності, яка передбачає систему вмінь, що є основою формування самоосвітньої компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу, котрий має вміння оцінювати свої можливості; брати до уваги наявність своїх якостей; знаходити джерело пізнання та доступні своїм можливостям форми; планувати свою діяльність; реалізовувати особисті можливості. В основу організації самоосвіти керівника загальноосвітнього навчального закладу покладені такі принципи: систематичність і послідовність самоосвіти; зв'язок самоосвіти з практичною діяльністю; взаємозв'язок наукових, управлінських і методичних знань у самоосвітній праці; комплексне вивчення управлінських, психолого - педагогічних і науково - методичних проблем; відповідність змісту самоосвіти рівню підготовки педагога, його інтересам та нахилам.

На думку вчених [7;11;12] структура самоосвітньої компетентності має такі компоненти: мотиваційно - ціннісний, організаційний, процесуально - інформаційний і контрольно - рефлексивний. Мотиваційно - ціннісний компонент передбачає активність, прагнення, усвідомлену особистісну настанову на самовдосконалення в інтелектуальній сфері; усвідомлення самоосвіти як особистісно та суспільно значущої діяльності; внутрішню потребу в систематичному оновленні й збагаченні професійних знань; емоційно - вольовий механізм щодо подолання труднощів під час самоосвітньої діяльності; наявність ціннісних орієнтацій і мотивів здійснення самоосвіти. Організаційний компонент - передбачає чітку побудову самоосвітньої

діяльності, цілеспрямованість, сконцентрованість, самокерування, рефлексію в пізнавальній діяльності; цілепокладання (орієнтація, визначення мети); раціональне планування й організацію самостійної пізнавальної діяльності (проектування власних дій, регламентація часу, вибір форм, прийомів, джерел самоосвіти, створення оптимально сприятливих умов для самоосвіти та організації робочого місця). Процесуально - інформаційний - самокерування рухом від пізнавальної мети до результату засобами самостійно організованої пізнавальної діяльності, функціональність знань, умінь, навичок, їхнє самостійне вдосконалення; інформаційно - пошукові (пошук, відбір потрібної інформації), навчально - інформаційні та технологічні вміння (ефективне й раціональне використання засобів інформаційно - комунікаційних технологій для роботи з інформацією); здатність і готовність працювати з інформацією, інформаційними технологіями з метою власної самоосвіти, самореалізації. Контрольно - рефлексивний - вміння самоаналізу та самооцінки; самоконтролю та саморегуляції, рефлексивні (самозвітування щодо результативності роботи, розроблення нових завдань для наступного циклу самоосвіти, визначення напрямів удосконалення власної самоосвітньої діяльності). Таким чином, самоосвітня компетентність - це знання і розуміння особистістю принципів самоосвіти та здатність їх застосувати під час набуття компетентностей і, як результат, використання набутого досвіду для вирішення професійних завдань. Формування досвіду самоосвітньої діяльності починається з найпростіших спроб самостійного визначення мети й реалізації освітніх намірів, які потім трансформуються у власну самоосвітню систему фахівця.

Висновок. Розглянувши теоретичні підходи до визначення понять «компетентність», «компетентності», «управлінська компетентність», «самоосвіта», «самоосвітня компетентність» з метою подальшого комплексного розуміння проблеми удосконалення професійної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів нами було з'ясовано, що на сьогодні вивчені важливі питання теорії та практики самоосвіти. Важливість розвитку самоосвітньої компетентності одностайно підтримують усі дослідники.

Доведено, що професійна компетентність керівника загальноосвітнього навчального закладу значною мірою залежать від характеру й змісту системи самоосвіти.

Література

1. Аристотель. Соч. : в 6 т. / Аристотель.- М., 1999. -Т. 3. - 799 с.
2. Білоусова Л. І. Технологія формування у майбутніх педагогів компетентності самоосвіти з використанням потенціалу інформаційно-навчального середовища / Л. І. Білоусова, О. Б. Кисельова // Інформаційні технології в освіті: зб. наук. праць / Гол. ред. Співаковський О. В. -Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. - Випуск III. - С. 11 - 20.
3. Васичкина О. Н. «Информационно - коммуникационные технологии как средство формирования профессиональной коммуникативной компетентности студентов экономических специальностей»: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / О. Н. Васичкина. - Ставрополь, 2009. - 225 с.
4. Волобуєва Т. В. Самоосвітня діяльність керівника / Т. Б. Волобуєва. - Харків : Основа, 2005. - 96 с.
5. Головань М.С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду/ М.С.Головань // Вища освіта України. - 2008. - № 3. - с.23-30.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. - Київ: Либідь, 1997. - 376с.
- 7.Єльнікова Г. В. Компетентнісний підхід до моделювання професійної діяльності керівника вищого навчального закладу / Г. В. Єльнікова // [Електронний ресурс]: Теорія та методика управління освітою. Київ, 2010. № 4. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/4/10elneel.pdf>.
- 8.Кузьмина Н. В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения профтехучилища / Н. В. Кузьмина. - М.: Высш. шк., 1989. - 167 с.
- 9.Пікельна, В. С. Управління школою : у 2-х ч. Ч. 2. / В. С. Пікельна. - Х. : Основа, 2004. - 112 с.

10. Ратушинська А. С. Розвиток самоосвітньої компетентності студентів ВНЗ / А. С. Ратушинська. // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав - Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць. - Переяслав-Хмельницький, 2012. - Вип. 26. - С. 258-263.
11. Сорочан Т. М. Підготовка керівників шкіл до управлінської діяльності : теорія та практика: монографія / Т. М. Сорочан. - Луганськ: Знання, 2005.-384 с.
12. Троєльнікова Л. О. Сучасний стан менеджменту професійної діяльності керівних кадрів [Електронний ресурс] / Л. О. Троєльнікова. – Режим доступу: http://www.knukim.edu.ua/articles_troyelnikova.htm.
13. Чеботарева Е. С. Развитие самообразовательной компетентности студентов в процессе проектной деятельности : дис. канд.пед.наук : 13.00.08 / Е. С. Чеботарева. - Курск, 2010. -188 с.

References

1. Aristotel. Soch. : v 6 t. / Aristotel.- М., 1999. -Т. 3. - 799 s.
2. Bilousova L. I. Tehnologiya formuvannya u maybutnih pedagogiv kompetentnosti samoosviti z vikoristannyam potentsialu informatsiyno-navchalnogo seredovishcha / L. I. Bilousova, O. B. Kiselova // Informatsiyni tehnologiyi v osviti: zb. nauk. prats / Gol. red. Spivakovskiy O. V. -Herson : Vidavniststvo HDU, 2009. - Vipusk III. - S. 11 - 20.
3. Vasichkina O. N. «Informatsionno - kommunikatsionnye tehnologii kak sredstvo formirovaniya professionalnoy kommunikativnoy kompetentnosti studentov ekonomicheskikh spetsialnostey»: dis. kand. ped. nauk: 13.00.08 / O. N. Vasichkina. - Stavropol, 2009. - 225 s.
4. Volobueva T. V. Samoosvitnya diyalnist kerivnika / T. B. Volobueva. - Harkiv : Osnova, 2005. - 96 s.
5. Golovan M.S. Kompetentsiya i kompetentnist: dosvid teorii, teoriya dosvidu/ M.S.Golovan // Vishcha osvita Ukrayini. - 2008. - № 3. - s.23-30.
6. Goncharenko S. Ukrayinskiy pedagogichniy slovnik / S. Goncharenko. - Kiyiv: Libid, 1997. - 376s.

7. Elnikova G. V. Kompetentnisniy pidhid do modelyuvannya profesiynoyi diyalnosti kerivnika vishchogo navchalnogo zakladu / G. V. Elnikova // [Elektronniy resurs]: Teoriya ta metodika upravlinnya osvityu. Kiyiv, 2010. № 4. – Rezhim dostupu: <http://tme.umo.edu.ua/docs/4/10elneel.pdf>.
8. Kuzmina N. V. Professionalizm deyatelnosti prepodavatelya i mastera proizvodstvennogo obucheniya proftehuchilishcha / N. V. Kuzmina. - M.: Vyssh. shk., 1989. - 167 s.
9. Pikelna, V. S. Upravlinnya shkolyu : u 2-h ch. Ch. 2. / V. S. Pikelna. - H. : Osнова, 2004. - 112 s.
10. Ratushinska A. S. Rozvitok samoosvitnoyi kompetentnosti studentiv VNZ / A. S. Ratushinska. // Gumanitarniy visnik DVNZ «Pereyaslav - Hmelniitskiy derzhavniy pedagogichniy universitet imeni Grigoriya Skovorodi» : zbirnik naukovih prats. - Pereyaslav-Hmelniitskiy, 2012. - Vip. 26. - S. 258-263.
11. Sorochan T. M. Pidgotovka kerivnikiv shkil do upravlinskoyi diyalnosti : teoriya ta praktika: monografiya / T. M. Sorochan. - Lugansk: Znannya, 2005.-384 s.
12. Troelnikova L. O. Suchasniy stan menedzhmentu profesiynoyi diyalnosti kerivnih kadriy [Elektronniy resurs] / L. O. Troelnikova. – Rezhim dostupu: http://www.knukim.edu.ua/articles_troelnikova.htm.
13. Chebotareva E. S. Razvitie samoobrazovatelnoy kompetentnosti studentov v protsesse proektnoy deyatelnosti : dis. kand.ped.nauk : 13.00.08 / E. S. Chebotareva. - Kursk, 2010. -188 s.

Golovkova Marina

assistant professor of pedagogy and pedagogical skills of Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky PhD, Associate Professor

mig.i@mail.ru

Ukraine, Melitopol

On the basis of analysis of scientific literature revealed that in modern society, permanent self is increasingly becoming a prerequisite for success in the professional activities of the individual. Revealed the notion of «competence», «competences», «competency management», «self», «self-educational competence». Proved that the

professional competence of the head of an educational institution largely depends on the nature and content of the system of self-education.

Keywords: head of an educational institution, «competence», «competences», «competency management», «self», «self-educational competence».